

Lode WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en Geschiedenis*. Leuven, Davidsfonds, 1994, 501 blz., ill., ISBN 90 6152 864 x

De door het Davidsfonds fraai verzorgde afscheidsbundel van ruim vijfhonderd bladzijden gevuld met herziene eigen bijdragen is symbolisch voor het oeuvre dat de nu oud-hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Leuven tot op heden heeft afgerond. Wils' lijst met wetenschappelijke publikaties is omvangrijk en wordt gesierd niet alleen door vele artikelen, maar bovenal door een aantal omvangrijke boeken, die een breed terrein van de Belgische en Vlaamse geschiedenis omvatten. Hij heeft naar bijbelse opdracht gewoerd met zijn talenten. Bovendien is zijn oeuvre niet alleen omvangrijk, het is in vele opzichten vernieuwend en grensverleggend. Nog al eens riep een publikatie van zijn hand uiteenlopende reacties op. Naast lof en prijs was er ook een toon van bezwaar, van tegenspraak en soms verontwaardiging, wanneer lang gekoesterde en gehuldigde beelden door Wils' pen werden doorboord en vernietigd.

Wils heeft vanuit een duidelijk katholieke, Vlaamse en unitair-Belgische visie zijn historisch onderzoek verricht. Hij heeft daarbij drie bijzondere aandachtsvelden ontgonnen en dat zeker niet op gemakzuchtige wijze. Intensief bronnenonderzoek is de basis van zijn werk en dat geeft zijn publikaties een wetenschappelijke waarde en zeggingskracht die niet zo maar ter zijde geschoven kunnen worden, ook wanneer men de uitkomst niet deelt.

De drie aandachtsgebieden zijn België en Vlaanderen in de negentiende eeuw, het Daensisme en de Grootnederlandse beweging. In het eerste arbeidsveld heeft hij onder meer gewezen op de vorming van een Belgisch nationaal bewustzijn, ook onder de Vlamingen, en heeft hij door zijn studie over de Antwerpse Meetingpartij inzicht gegeven in het proces van partijvorming en democratisering in het negentiende-eeuwse België. Zijn studies over de christen-democratie en het Daensisme gaan verder in op democratiseringstendenzen en op de groei van een Vlaams bewustzijn ook op politiek en sociaal-economisch terrein. In zijn studies over de Grootnederlandse beweging brengt hij een nieuwe kijk op het activisme door dit te verbinden met de Duitse machts- en expansiepolitiek van het Keizerrijk en door voor de Hollandse Grootnederlandse beweging te wijzen op de banden met conservatieve en Duitsgezinde kringen onder de aanhang en de ontwikkelingen in diezelfde kringen in het interbellum in nationaal-socialistische richting.

Zonder de eerste twee velden te kort te willen doen – ik wijs nog op het mooie samenvattende artikel inzake internationaal onderzoek '*Naties en nationale bewegingen*' – wil ik ook al vanwege de omvang van het verhaal mij beperken tot het laatst genoemde terrein. Een bijzondere reden daarvoor is de in enkele bijdragen gedane uitnodiging aan 'leerlingen van Geyl' om hun opinies op grond van Wils' onderzoek te herzien. Mij in dit opzicht aangesproken voelend, wil ik op een

aantal aspecten ingaan. Het zijn mijn gedachten en niet die van andere leerlingen van P. Geyl, zoals bijvoorbeeld A.W. Willemsen en H.W. Von der Dunk, die ook met Wils in debat zijn geweest.

Allereerst wil ik enkele opmerkingen maken over de door Wils opgemerkte 'Sonderweg' en de ontwikkelingen in de Nederlandse politiek in de negentiende eeuw. Vervolgens ga ik in op de Grootnederlandse beweging, op Geyl als Grootnederlander en op Geyl als Grootnederlands historicus.

Een Nederlandse 'Sonderweg'?

In zijn in de bundel opgenomen afscheidsrede "Verleden en toekomst van een natie" schrijft Wils op blz. 464 (de begrippen komen ook voor op blz. 456 en in een andere bijdrage op blz. 282):

"Volgens het gewone patroon in het tussenoorlogse Europa gingen het Vlaams-nationalisme en het Grootneerlandisme de fascistische toer op. Dat werd in de hand gewerkt door verschillende factoren. De vernietiging van België was alleen te bereiken door een nieuwe oorlog die door een rechts revanchistisch Duitsland zou worden gevoerd en gewonnen. Het rooms-katholiek karakter van de Vlaamse beweging en de oriëntering van Nederland op de Duitse Sonderweg vanaf de negentiende eeuw vormden een geschikte voedingsbodem voor een fascistische oriëntering van zowel het Vlaams-nationalisme als de Grootnederlandse beweging. Die oriëntering maakte hen zo veel te meer geschikt om in mei 1940, bij de Duitse inval in België, in de Duitse schoot te vallen."

Op blz. 456 wordt zelfs gesteld dat na 1830 België dichter bij de Franse revolutionaire traditie stond en Nederland dichter bij de Duitse Sonderweg, omdat Nederland in tegenstelling tot het Zuiden in 1830 geen volkssoevereiniteit kende, ook na 1848 niet.

Op blz. 283 is er sprake van: "De verwantschap van de Nederlandse politieke traditie aan de Duitse was een belangrijke bijkomende factor ter verklaring van de wijd verspreide Duitsgezindheid die een gunstige voedingsbodem had gevormd voor de Duitse Grootnederlandse propaganda."

Formeel heeft Wils gelijk, de Nederlandse grondwet van 1848 gaat niet uit van volkssoevereiniteit, maar de ontwikkeling van de parlementaire democratie in Nederland na 1848 is het tegendeel van de Duitse (primair Pruisische) Sonderwegtraditie, gekenmerkt door een geringe parlementair-democratische traditie en een overmacht van de Junkerklasse geconcentreerd in leger en bureaucratie en verbonden met de industriemagnaten. Ik wil stellen dat Nederland en België op het punt van de parlementair-democratische gebruiken, van de partijvorming en van de kiesrechtuitbreiding niet voor elkaar onderdeden en dat bijvoorbeeld ook in de confessionele partijen de parlementaire rechten hooggehouden werden.

Dit gesteld zijnde, mogen we constateren dat in Nederland zeker banden met Duitsland onderhouden werden. In de eerste plaats op economisch vlak, maar ook op het gebied van de cultuur en de wetenschap. Men zou hoogstens mogen stellen dat er in Nederland groeperingen waren die niet gelukkig met de democratische ontwikkelingen waren en dat er inderdaad een verbinding te leggen is tussen anti-democraten, Duitsgezindheid en Grootnederlandse gedachten in en na de Eerste Wereldoorlog.

In zijn algemeenheid zijn de gedachten over een Sonderwegtraditie in de Nederlandse politiek onjuist. Overigens blijft de vraag open of daarmee de gehele Grootnederlandse beweging gekarakteriseerd is. Als we naar de periode voor 1914 zien lijkt mij het beeld van anti-democraten en Duitsgezindheid toch moeilijk als het kenmerk bij uitstek te kunnen gelden. De deelname van Nederlanders aan de Grootnederlandse studentencongressen getuigt naar mijn mening eerder van een zekere democratische gezindheid: uitbreiding van het hoger onderwijs voor de Nederlandstalige bevolking van België betekende juist dat ook de lagere bevolgingsklassen aan dit onderwijs zouden kunnen deelnemen. En deze kwestie was in die periode een van de actiepunten bij uitstek.

Of het verhaal van Wils zonder meer opgaat voor het tijdvak na 1918 is ook betwistbaar. Wils haalt H. TE VELDE (*Gemeenschapszin en burgerplicht*, blz. 252) aan voor de periode in de Eerste Wereldoorlog: *"In Nederland vielen de kringen van anti-democraten, Grootnederlanders en Duitsgezinden grotendeels samen"*. En naar Wils' mening blijft dat zo als we spreken over Dietsche Bond en Dietsch Studentenverbond. Te Velde zegt echter op blz. 253 ook: *"Toen de anti-democraten zich in het Interbellum gingen organiseren kozen zij niet het Grootnederlandse nationalisme als bindende factor. Ze richtten daarentegen allerlei partijen en partijtjes op die zich bewogen op het terrein van de politiek, een gebied dat de Dietsche Bond niet had willen betreden"*. Nog een opmerking tot slot over de gedachte dat het bovenal de revanche-oorlog van Duitsland zou moeten zijn die de Belgische staat zou moeten vernietigen. Als ik Geyls en Gerretsons brieven lees krijg ik toch meer de idee dat men hoopte dat België in politicus aan zichzelf te gronde zou gaan en dat zij daar wel aan mee wilden helpen.

Het brengt mij op het volgende punt.

De Grootnederlandse beweging

De Dietsche Bond en het Dietsch Studentenverbond zijn in Wils' optiek slechts verlengden van de door de Duitsers ingezette Flamenpolitik in Nederland zelf. Hun sympathie voor en steun aan het activisme en de uitgeweken activisten past in dit beeld en daarbij komt dan een Duitsgezindheid die zowel voor het keizerlijke Duitsland, de Weimar Republiek als Hitlers Duitsland zou gelden. Voorop-

gesteld dat beide organisaties een politiek Groot-Nederland nastreefden dat impliciet de opheffing van de Belgische unitaire staat betekende, mag naar mijn mening de vraag gesteld worden of dat alles was. Was dit alleen maar een rabiante annexionistische beweging? Naar mijn mening is er meer. Vele leden hebben zich primair ingezet voor een bevorderen van de culturele betrekkingen, voor wetenschappelijke uitwisselingen, vakantieleergangen en dergelijke. Het ging in eerste instantie om steun aan de taalstrijd die op dat moment in Vlaanderen nog wel een en ander te bevechten had. Dat aspect mis ik in Wils' betoog.

Dan het annexionisme. In de eerste plaats leefde annexatie niet in Nederland en zeker niet in officiële kringen. De Noordelijke Grootnederlanders (ze zaten niet alleen daar!) mochten dan wel hun politieke eenheidsideaal hoog van de toren blazen, echte annexionistische daden hebben zij niet gepleegd. Ook zij hoopten dat de Belgische staat wel uiteen zou vallen. En over wat er dan zou moeten gebeuren, waren de gedachten vaag. Het was meer rethoriek dan politieke daadkracht. Wanneer we de periode van de jaren dertig bezien dan behoeft niet ontkend te worden dat de opkomst van autoritaire anti-democratische bewegingen de Grootnederlandse beweging met zijn basis in taaleenheid en volkseenheid behoorlijk geraakt heeft. En in de bladen van Dietsche Bond en Dietsch Studentenverbond vinden we, Wils wijst daar terecht op, nogal wat uitingen van sympathie en bewondering van nationaal-socialistisch gedachtengoed. Maar er zijn ook wel degelijk anti-nationaal-socialistische uitingen te vinden. De Dietsche Bond heeft getracht een soort evenwicht te bewaren. Op zich geeft dit al aan dat niet iedereen hetzelfde dacht. Had men dan niet beter stelling kunnen nemen. Ja, in onze hedendaagse optiek wel, maar statutair kon dit niet en in het typisch legalistische denken en neutraliteitsdenken van het toenmalige Nederland was dat minder vanzelfsprekend. Laat ik nog een citaat over de complexiteit van de gevoelens binnen de Dietsche Bond geven (brief van H. Borginon aan S. De Clercq, 24 december 1934, in: *Geyl en Vlaanderen*, dl. 3, Antwerpen, 1975, brief 396):

Borginon meldt het bezoek van een Noordnederlandse vriend, een aanhanger van Jozué de Decker en vervolgt dan: *“Die man tot mijn verbazing, oefende op ons optreden dezelfde, of nog scherpere kritiek uit dan Geyl. Hij beoordeelde het Hitlerbeleid niet malscher, noch was hij minder beducht voor de gevaren die er konden uit voort vloeien. En, wie had het geloofd, hij wist te vertellen dat de groote meerderheid van de leden die op de jongste vergadering van den Dietschen Bond aanwezig waren niet anders voelden en spraken”*.

Geyl en Groot-Nederland

Het lijkt mij niet zinvol de wederzijdse argumentatie zoals die in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1983, nr. 1 is gevoerd over Geyls rol als Grootnederlandse te

herhalen. Wils legt op grond van een intensieve raadpleging van de uitgegeven briefwisselingen van Geyl de nadruk op Geyl als anti-Belgicist pur sang, als handlanger van de Nederlandse regering als het gaat om de verdediging van Nederlandse belangen in de Engelse pers ten tijde van het Belgische annexionisme inzake de Wielingen en Schelde, als in wezen een handlanger van het nationaal-socialisme door zijn langdurige steun aan het Vlaams-nationalisme, ook als dit al in het Vlaamsch Nationaal Verbond is ingekaderd en in wezen door en door fascistisch is geworden.

Door Geyls leerlingen is Geyls anti-Belgicisme nooit ontkend. Het is een automatisch gevolg van de keuze voor een Grootnederlandse politieke eenheid. Geyls federalisme was in dat opzicht inderdaad een tussenfase, waarbij zijn leerlingen stellen dat het de vraag zou zijn of hij als dit verwezenlijkt zou zijn, nog vast zou hebben gehouden aan zijn Grootnederlands ideaal. Ik meen dat voor Geyl een vertrouwen op het uiteenvallen van de Belgische staat zelf, de ratio van zijn optreden is geweest, als er maar voldoende politieke agitatie gevoerd werd en, let wel, in het parlement. Hij hamert er voortdurend op dat daar niet genoeg gebeurt. Het wijst er duidelijk op dat Geyl van straatacties en dergelijke geen hoge dunk had. Behoudens de ene aan Leo Picard gedane confidentie dat 'een oorlogje' het Belgische probleem zou oplossen en dat Wils dan ook citeert, heb ik geen andere uitspraken in die richting kunnen vinden. De bronvermelding is een indirecte en het lijkt mij borrelpraat. Het lag ook niet in Geyls lijn.

Het verwijt van Wils dat Geyl de Antwerpse Fronters nog wilde dwingen lid te worden van het VNV en ze daarmee in de armen van het nationaal-socialisme dreef, verdient nader onderzoek. Hij beroept zich op een brief van Geyl aan Gerretson (11 oktober 1933). In die brief geeft Geyl weer dat hij van Borginon vernomen heeft dat men (H. Borginon, H. Elias en S. De Clercq) de machtsstaat afwijst en dat de solidaristische gedachte in Gerretsons geest was. Hij wil met de in de verkiezing verslagen H. Vos praten, maar eerst weten wat F.C. Gerretson er van vindt. Geyl maakt in die brief ook een uitdrukkelijke reserve ten opzichte van Gerretsons ideologische gedachtengoed. Hij schrijft namelijk: *“Voor mij gaat het erom het constructieve programma van corporatieve of solidaristische hervorming te zien als iets uitvoerbaars. Als ik dan meteen kan zien dat de volksbeweging die de uitvoering zal moeten helpen bewerkstelligen, zich van totalitarisme zal kunnen vrijhouden, dan ben ik je man.”*

Gerretson heeft Geyl niet overtuigd, Vos gaat naar de socialisten en Geyl zal zich in het volgende jaar steeds kritischer tegenover het VNV opstellen. Geyls vasthouden aan het VNV is zeker niet onkritisch geweest. Het VNV was echter de enige parlementaire groep waar een weliswaar anti-Belgische politiek van te verwachten was, verdere splitsing zou tot verzwakking en anti-parlementarisme leiden en dat was Geyls optie niet. Dat hij de verkeerde uitgangspunten niet onmiddellijk gezien heeft kan men hem verwijten, gezien zijn latere reacties lijkt mij dit niet zinvol.

Ook in Rijksnederland heeft Geyl gewaarschuwd tegen totalitaire tendenzen, bijvoorbeeld in het woord vooraf in 1934 van het tweede deel van zijn *Geschiedenis van de Nederlandsche Stam*. In die tijd gold hij echter in Dietse kringen al niet meer als de ware Grootniederlander. Daar verweet men hem zijn pleidooien voor het federalisme als oplossing van het Vlaamse vraagstuk. In 1938 had hij het helemaal verbruid, toen hij in zijn inaugurele rede te Rotterdam (Economische Hoogeschool) gezegd had dat het ideaal zou zijn binnen één staatsverbond tot een modus met andere nationaliteiten te geraken.

In *De Dietsche Gedachte*, 13 (1938), nr.4, blz. 44 schrijft men dan: *“Er is voor ons nog iets anders, iets hoogers dan recht doen aan nationaliteiten, hoe belangrijk dat ook moge zijn: dezelfde cultuurgemeenschap onder één en hetzelfde gezag”*.

Geyl is niet in alle opzichten een figuur met een precies en vastomlijnd denkpatroon geweest. Dat geldt ook voor zijn visie op de Vlaamse Beweging. Wils heeft inconsequenties aangetoond en die zijn er, maar dat Geyl willens en wetens omwille van zijn anti-Belgicisme de Vlamingen een nationaal-socialistische koers zou hebben opgestuurd en dat dan ook met zijn Rijksgenoten gedaan zou hebben, dat lijkt mij op grond van Wils onderzoek een te gekleurde en ook onrechtvaardige beoordeling van Geyls handelen, dat toch in de eerste plaats de emancipatie van Vlaanderen beoogde.

Niet alleen wordt Geyl door Wils een meten met twee maten aangewreven als het om nationaal-socialisme gaat: bestrijden in Nederland en oogluikend toestaan in Vlaanderen als het anti-Belgicistische belangen kan dienen. Het is al eerder dat Wils Geyl in feite in de pro-Duitse hoek plaatst. Het gaat dan om Geyl als correspondent van de NRC tussen 1914 en 1919. Wils schrijft (blz. 295):

“Hij bleef dat tijdens de oorlog, waarin de NRC onafgebroken een Duitsgezinde houding aannam en trouwens door Duitsland gesteund werd”.

Om met het laatste te beginnen: Geyl wist dat niet. Vervolgens heeft de NRC vrijwel alle door Geyl ingestuurde brieven geplaatst en deze brieven waren pro-entente. Er zijn overigens in de correspondentie tussen Geyl en P.N. van Eyck en ook in de briefwisseling met de redactie van de krant genoeg uitingen te vinden van Geyls irritatie over de Duitsgezindheid van het blad. Het blad hechtte kennelijk ook aan andere opinies dan louter pro-Duitse.

Nog over Geyl als pers-attaché (overigens geen officiële taak). Hij deed in Londen wat E. Cammaerts namens de Belgische regering deed: de publieke opinie bewerken. Geyls werk was niet tegen Vlaanderen gericht, integendeel, hij heeft vrij wat brieven en artikelen geschreven om de Vlaamse problemen aan Engelsen uit te leggen. Dat hij die Vlaamse belangen uit het oog verloor als hij over de Nederlandse soevereine rechten schreef, komt me onjuist voor. Het is de vraag of Vlaanderen werkelijk belang had bij de annexionistische verlangens van Nothomb, Neuray en Hymans. Bovendien was in Geyls optiek een verzwakt Nederland niet Vlaanderens belang.

Dan de kanalenkwestie.

Ook hier weer hamert Wils op Gerretsons Rotterdamse belangenbehartiging die ten koste van Vlaanderen zou gaan. Gerretson vond inderdaad niet dat Rotterdam dusdanige concessies aan Antwerpen zou moeten doen, dat het voordeel van zijn geografische ligging geheel teniet zou worden gedaan. Maar Wils vernoemt niet dat het diezelfde Gerretson is geweest met zijn fascistoïde Nationale Unie die met een nieuw plan voor een Schelde-Rijnkanaal kwam, het plan-Konijnenburg dat in de jaren zestig praktisch volgens diens voorstellen is uitgevoerd. Over dit alternatieve plan staat nochtans vrij wat in de briefwisseling tussen Gerretson en Geyl. Trouwens heel de gedachte (blz. 308 en met name noot 68) dat Buitenlandse Zaken in Den Haag via het Nationaal Documentatiecentrum van F.J.W. Drion Geyl betaalde als agent om het Vlaams-nationalisme aan te wakkeren en België te verzwakken, is een geforceerde constructie. Buitenlandse Zaken betaalde het bureau van Drion en Drion had Geyl in dienst om te vernemen hoe er in Engeland in de publieke opinie en in de pers over Nederland werd gedacht en geschreven en zonodig daarop te reageren. Geyl schreef op eigen houtje ook over Belgische en Vlaamse zaken en deze brieven gingen ook naar Buitenlandse Zaken, maar noch Drion, noch Buitenlandse Zaken waren daar primair in geïnteresseerd. Ook klopt de constructie van Wils niet. Gesteld dat nog altijd Frankrijk de vijand was dan hadden wij niets aan een politiek verscheurde Zuiderbuur en was Geyls werk een schadepost. Aanwakkeren van het Vlaams-nationalisme in verband met de kanalenkwestie klopt ook niet. De Nederlandse overheid onderhandelde met regelmaat en kwam met voorstellen, die overigens in een veel bredere kring dan de Grootnederlandse kritisch gevolgd werden. Het lijkt me toch een te masochistische of een te spionage-romanachtige constructie om te stellen dat Buitenlandse Zaken Geyl in dienst zou hebben gehad om in het Vlaams-nationalistisch kamp onrust te stoken om zo de regeringsvoorstellen inzake de Schelde-Rijnverbinding te torpederen.

Tenslotte Geyl als anti-democraat.

Wils schrijft op blz. 300: *“In de volgende jaren zou Gerretson naar een uitgesproken fascisme evolueren, met Geyl in zijn zog”*. Hij adstrueert deze zin met de volgende verwijzing (brief Geyl aan Gerretson, 9.11.1932): *“Ik verzeker je dat ik de laatste jaren ook niet doorleefd heb zonder mijn denkbeelden over democratie en parlementarisme te voelen weg brokkelen. (...) Een anti-democratische en anti-parlementaristische beweging behoeft niet anti-sociaal te zijn; mag het niet zijn, wil ze slagen - en ... wil ze mijn steun hebben”*.

De laatste zin lijkt me nogal belangrijk en zeker wordt ze dat als ook een eerder deel van de brief in het verhaal betrokken wordt. Geyl reageert in deze brief nogal kritisch op een bijdrage in het blad van de Nationale Unie, waarin een artikel stond over de mystiek rond het vorstelijk gezag en de Oranjedynastie. Geyl was het er duidelijk mee oneens en schreef zelfs over ‘verdoemelijke Duitse import’.

Verder schreef hij over de Nationale Unie: *“Ik zal mij door het Gezag-geroep niet zoo laten verdoven, dat ik me niet meer zal afvragen, wat men er mee op het oog heeft. Het gevaar van jouw N.U., of liever gezegd de zwakheid eraan, lijkt mij dat het een vergaderplaats wordt voor zuiver reactionaire burgerlijke elementen, voor benarde kapitalisten en kapitalistenzoontjes, die de nooden v.d. tijd toeschrijven aan de veel-eischendheid v.d. arbeiders, aan de sociale wetgeving, aan het volksonderwijs, enzovoorts, en die het Gezag willen gebruiken om al die lastige vakverenigings-menschen er onder te krijgen.”* (En dan volgt het eerder geciteerde gedeelte).

Ik zou willen concluderen dat het met de democratische en sociale inslag van Geyl wel goed zat, ondanks de twijfels aan het probleem oplossend vermogen van de democratie, die in die jaren in brede kring wel meer geuit werden.

Geyl en de Grootnederlandse geschiedschrijving

In zijn artikel *“De zogenaamde Grootnederlandse geschiedschrijving”* trekt Wils weer van leer tegen Geyl. Een zin aan het slot (blz.428) als: *“Ik voel mijn historisch zedelijkheidsbesef gekwetst, niet alleen doordat Geyl zo brutaal kon liegen, zoals Gerretson het terecht noemde, maar ook door het stilzwijgen daarover door vereerders van Geyl ook tijdens de jongste decennia”*, is wel kras van toon, maar ik meen dat Wils hier toch ook de ‘Geyl-vereerders’ enig onrecht aandoet.

Geyl heeft in zijn historisch werk inderdaad een soort tijdbom ingebouwd. Door zelf meer dan eens uitdrukkelijk te stellen dat geschiedenis en politiek niet elkaars vijanden hoefden te zijn, ja, dat ze zelfs veel aan elkaar zouden kunnen hebben, heeft hij ook zijn eigen zo geprezen objectiviteitsideaal ter discussie gesteld. Veel werk is polemisch van toon en dat geldt niet alleen voor geschriften rond de Vlaamse en Grootnederlandse kwestie. Veel werk heeft een meer propagandistische waarde en dat geldt bijvoorbeeld voor de polemieken met H. Pirenne. Geyl heeft de Vlaamse en Grootnederlandse beweging een eigen historisch kader willen geven. Zijn *‘Geschiedenis van de Nederlandse Stam’* moest er het sluitstuk van vormen. Dit aan het taal-romantisch nationalisme ontleende ideaal wordt door geen enkele Geyl-vereerder meer aangehangen en dat is in hun geschriften ook wel terug te vinden.

Misschien volstaat het hier om uit een artikel van H.W. VON DER DUNK te citeren. Recent opgenomen in zijn bundel *Cultuur en geschiedenis. Negen Opstellen* (1990). Hij schrijft daar:

“When later in his life he severely condemned myths as abuse of history, it never occurred to him that the theory so dear to him [de Stamgedachte, toevoeging v.d. schr.] could be characterized as mythical. At the same time his stam clearly demonstrates how fruitful ideas can be in history, even if they are based on myth. He never fully realized that myth is not the opposite of reality but rather something by which that reality can be measured. His concept of stam was a yardstick as was Pirenne’s âme belge.”

En dit brengt mij op mijn kritiek op deze bijdrage: *beide* heren hebben het verleden 'gebruikt' om er een hedendaagse situatie mee te verklaren, te bestendigen of te veranderen. Kortom, zij hebben als 'tijdgenoten' en 'medespelers' het verleden trachten in te passen in een hun passende werkelijkheid, waarbij het vermoedelijk eenvoudiger was de splinter in andermans oog te ontdekken dan de balk in het eigen oog te zien. Het is jammer dat Wils die opmerkingen niet ook maakt ten aanzien van Pirenne en dan mag deze, zoals ik eens in *Septentrion*, (1988, nr. 2) schreef 'l'historien le plus novateur' zijn en blijven.

Geyls 'vereerders' schuwen het debat niet, maar wensen, juist om hun waardering en achting voor hun leermeester, niet van geschiedvervalsing beticht te worden. Een andere vraag is echter of de nogal eens requisitoir-achtige toon waarin Wils het debat voert en de door hem gekozen interpretatie van het bronnenmateriaal de partijen echt tot elkaar brengt. Anderzijds draagt de bundel bij tot de 'discussie zonder eind' en Geyl zou het niet anders gewild hebben. Misschien hebben Geyl en Wils zo meer gemeen dan Wils in zijn artikelen laat uitkomen.

PIETER VAN HEES
PROF. R. BOSLAAN 95, NL-3571 CP UTRECHT